

Inhoudsopgave

Voorwoord	9
Inleiding	13
1 Het zenuwstelsel	30
2 De oorlog tegen cash	43
3 De reus op de berg	65
4 Digitale fiches	82
5 De bankfichesamenleving	101
6 Big Brother. Big Bouncer. Big Butler	120
7 De onnatuurlijke vooruitgang van ‘een snel veranderende wereld’	141
8 Een nieuwe skin	155
9 Sherlock Holmes en de curieuze zaak van het dataspoek	174
10 Clash van de leviathans	195
11 Een paranormale zoektocht naar het spook bitcoin	209
12 De politieke stammen van cyber-Kowloon	234
13 Het kapen van de kapers	251
Conclusie	272
Dankwoord	290
Noten	292
Verantwoording	303
Register	304

Voorwoord

In november 2020 nam ik afscheid van mijn leven in Londen en verhuisde ik naar Berlijn. Ik had elf jaar in de Britse hoofdstad gewoond en was daar ook aan *Cloudmoney* begonnen. In die periode was de stad steeds meer ‘cashloos’ gegaan. Die eufemistische term verwijst naar het geleidelijke proces waarin banken en betaalbedrijven zoals Visa en Mastercard het geldstelsel naar hun hand zetten. De Britse economie werd sowieso al gedomineerd door haar financiële sector, en elke keer dat wéér een andere instelling of winkelketen weigerde om nog langer contant geld aan te nemen, beschouwde ik dat als bewijs dat de macht van de bancaire sector zich almaar verder uitbreidde. Tegen de tijd dat ik mijn boeltje pakte, ging ‘cashloosheid’ viral. Door de coronapandemie raakte deze trend in een stroomversnelling, maar de erosie van de infrastructuur van contant geld werd al decennia vóór de pandemie ingezet.

Toch was het in Nederland dat ik voor het eerst in aanraking kwam met het verschijnsel van cashloosheid. Toen ik in 2014 door Amsterdam struinde, kwam ik al verschillende tentjes tegen die – jaren voordat het in Londen tot een trend uitgroeide – geen cash meer wilden aannemen. Zelf heb ik een Nederlandse achtergrond (ik ben geboren in Zuid-Afrika en de meisjesnaam van mijn oma was Jordaan) en ik heb Nederland in de loop van de tijd zeker meer dan twintig keer bezocht. Dit land, van oudsher een handelsnatie die met haar innovatieve waterkeringen de zee weerstaat, gaf altijd de indruk een naar de wereld gericht land te zijn dat trots was op zijn open en progressieve houding ten opzichte van technologische vernieuwingen.

Maar technologische innovaties komen niet per se het algemeen belang ten goede. *Cloudmoney* gaat dan ook over de politiek van

‘voortgang’ van monetaire stelsels. Dit boek is in de eerste plaats een onderzoek naar de machtsdynamiek in de strijd tussen digitaal betalen en fysiek contant geld, de rol die de betrokken bedrijven en overheden in die strijd spelen en de vormen van maatschappelijk verzet die daartegen ontstaan (denk aan de cryptovalutabeweging). Ik wil graag benadrukken dat ik niet over cash schrijf vanuit een of andere romantische nostalgie naar bankbiljetten. Nee, ik schrijf erover omdat het gaat om een analoge vorm van publiek geld die in de verdrukking komt binnen een geglobaliseerd economisch systeem; een systeem dat wordt gedomineerd door private bedrijven die tamelijk militant transnationale digitale betalingssystemen promoten. In deze context worden de mensen die cash gebruiken in toenemende mate geshamed, alsof zij hoogstpersoonlijk de voortgang tegenhouden, terwijl de wens om contant geld te kunnen blijven gebruiken evengoed kan worden gezien als een vorm van verzet tegen de ‘digitale versnelling’ die door het bedrijfsleven is ingezet.

In mainstream kringen wordt deze digitale versnelling doorgaans voorgesteld als een volkomen vanzelfsprekende stap voorwaarts voor de mensheid. Ieder land (of individu) dat deze cashloze trend niet volgt, zou ‘uit de pas met de tijd’ lopen. Zo maakten veel politici in het Verenigd Koninkrijk zich zorgen dat het land ‘achterliep’ in de ‘race naar een digitale transformatie’. Ook heb ik in de loop van de jaren heel wat artikelen voorbij zien komen waarin over Nederland wordt gezegd dat het ‘vooroploopt in de race om cashloos te gaan’ – alsof het een digitale Olympische Spelen betreft waaraan elk land zijn deelname heeft toegezegd.

Maar niemand heeft expliciet zijn deelname toegezegd. De denkbeeldige noodzaak om zo snel mogelijk afhankelijk te worden van digitaal geld is meestal gewoon bekostigd op de marketingafdelingen van dezelfde bedrijven die deze technologie promoten. Wie meedoet aan de ‘race’ naar cashloosheid getuigt in werkelijkheid van een onbezonnen haast om zich in de armen van de banken- en tech-sector te storten. Het is een soort vrijwillige uitlevering vermomd als voortgang.

Het probleem waar alle landen die vooroplopen in deze denkbeel-

dige race mee te maken hebben, en dat steeds groter wordt naarmate ze verder vooroplopen, is dat het steeds moeilijker voor ze wordt om op hun schreden terug te keren. Economische systemen zijn opgebouwd uit onderling afhankelijke netwerken, en naarmate meer mensen afhankelijk worden van een specifieke technologie, zal de *pull* die deze technologie op alle anderen uitoefent steeds sterker worden. In de natuurkunde is een zogeheten zwaartekrachtpotentiaal de ‘pull’ of inspanning die een lichaam in de ruimte moet leveren – immers, hoe groter dat lichaam, des te sterker de zwaartekracht. In het betalingsverkeer zien we een vergelijkbaar zwaartekrachtpotentiaal ontstaan: naarmate meer mensen overstag gaan en kiezen voor digitaal betalen, wordt het voor alle anderen steeds moeilijker om tegen deze trend in te gaan. En laat er geen misverstand over bestaan: dit heeft verregaande culturele consequenties. Een cashgebruiker die de ‘cashloze’ hipstercafeetjes van Amsterdam affloopt, zal steeds meer schaamte en frustratie ervaren. Diegene loopt uit de pas met alle anderen die zichzelf afhankelijk hebben gemaakt van de betaalapps van ING, Rabobank, Visa, Mastercard, Apple en Google.

Toch kan het vermogen om tegen de trend in te gaan ook een teken van zelfvertrouwen zijn (zoals je een tiener die groepsdruk weerstaat als zelfverzekerd kunt zien). Voor een land of individu vereist het een zekere durf om de eigen soevereiniteit te bekrachtigen en zich te verzetten tegen het mondiale surveillancekapitalisme door het lokale stelsel van contant geld te omarmen. Zo heeft Nederland, niettegenstaande de diepe verwevenheid met zijn financiële sector, een lange geschiedenis van kritisch nadenken over geld en financiën. Dat ik zoveel tijd in Nederland heb doorgebracht, komt juist doordat er zoveel mensen wonen die zich teweerstellen tegen de macht van het bedrijfsleven en de staat. In Nederland bestaat een bloeiende gemeenschap van monetaire hervormers, politiek activisten die de bankensector verantwoording willen laten afleggen en technologisch pioniers die geloven dat ze nieuwe vormen van ‘digitale cash’ in het leven kunnen roepen.

Al deze thema’s zullen in dit boek aan bod komen. Tot slot wil ik hier graag nog een kernmetafoor uitlichten die onder Nederlandse

lezers een speciale weerklank zal vinden. Ik noem contant geld namelijk graag de 'fiets van het betalingsverkeer', waarbij ik het afzet tegen de manieren van digitaal betalen die je kunt beschouwen als 'private Uber-achtige betaalsystemen'. Nederland is bij uitstek een land dat het belang herkent van een uitgebalanceerd transportsysteem: Nederlandse steden geven immers evenzeer de ruimte aan trams, auto's en fietsen. Wat ik graag zou willen, is dat we op dezelfde manier naar het betalingsverkeer gaan kijken. Want net zoals het niet in het algemeen belang is als de auto-industrie op eigen houtje fietspaden afsluit, is het ook niet in het algemeen belang om toe te staan dat de bedrijven achter het digitale betalingsverkeer het systeem van contant geld demoniseren. Maar als we doorgaan met de denkbeeldige race richting een cashloze samenleving, dan is die sector de enige echte winnaar.

Brett Scott, augustus 2022

Inleiding

Dit boek gaat over een fusie en een acquisitie. Wat fuseert zijn Big Finance en Big Tech. Wat wordt geacquireerd is macht: zodra deze fusie is afgerond, zullen Big Finance en Big Tech een mate van macht over ons hebben die in de hele geschiedenis haar weerga niet kent.

In dit boek houd ik een tegendraads betoog. Elke dag gonst het in de media van de opgewonden verhalen over hoe weer een nieuwe start-up mensen via een opwindende nieuwe fintechapp allerlei handige voordelen biedt. Wanneer Amazon bijvoorbeeld een nieuwe samenwerking met een betalingsplatform aankondigt of Citigroup bekendmaakt dat het in zee gaat met Google Pay, wordt dat gepresenteerd – en door journalisten beschreven – als een meer dan welkome innovatie. Als barden die om het hardst de lof van de koning zingen, verdringen futuristen zich om hun stem te laten horen en slingeren ze de nieuwste buzzwords van de *digital finance* de ether in.

Wat ik duidelijk wil maken is waarom je deze verhalen over de zogenaamd onvermijdelijke vooruitgang van digitaal geld en finance niet voor zoete koek moet slikken. Daartoe dienen we ons af te sluiten voor de dagelijkse kletspraat van de financiële instellingen en techbedrijven en moeten we de verhaaltjes negeren die worden opgehangen door de bedrijfs-CEO's en hun volgelingen. Net als surfers vertellen ondernemers maar wat graag pakkende anekdotes over de golven waarop ze surfen, maar hebben ze minder oog voor de samenloop van verborgen krachten, zoals de winden op volle zee en de koraalriffen, die grote deining veroorzaken. Die deining kan het gevolg zijn van een aardbeving ergens ver weg, die op haar beurt wordt veroorzaakt door onzichtbare tektonische verschuivingen. Ik wil graag die surfverhalen overslaan en me meteen richten op de aardplaten en tektonische verschuivingen van de wereldeconomie.

We zijn momenteel getuige van de automatisering van de *global finance*. In de eerste fase van dat proces wordt het fysieke geld in onze portemonnees vervangen door het digitale geld dat door de banken wordt gecontroleerd. Dat moet leiden tot het scenario dat eufemistisch wordt aangeduid als ‘de cashloze samenleving’. De financiële sector – evenals sommige regeringen – doet sinds ten minste twintig jaar eensgezind een poging om fysiek geld in diskrediet te brengen. Tijdens de coronapandemie werd deze retoriek nog een paar tandjes opgevoerd. Financiële en technologische bedrijven zagen hun kans schoon en profiteerden van de zorgen over hygiëne om hun oorlog tegen cash uit te breiden. Hoewel contant geld de privacy beschermt en veel betrouwbaarder is als er een natuurramp plaatsvindt of de banken omvallen, wordt het in toenemende mate voorgesteld als een achterhaalde hindernis voor vooruitgang. Binnen dat narratief wordt het als onvermijdelijk geschetst dat cash van lieverlee plaats zal maken voor de nieuwe wereld van digitaal geld, of dat wat ik ‘cloudmoney’ noem.

De digitalisering van het betalingsverkeer faciliteert de digitalisering van de financiële wereld in bredere zin, een taak die momenteel wordt uitbesteed aan de sector van de financiële technologie oftewel ‘fintech’. Die bredere digitalisering maakt dan weer de volledige automatisering mogelijk van het *corporate capitalism*, oftewel het kapitalisme van de grote bedrijven die wereldwijd opereren. Als je kijkt naar de activiteiten van bedrijven zoals Amazon, Uber en Google (of van Tencent en Alibaba in China) zie je dit al gebeuren. Bijna alle grote techbedrijven bundelen hun krachten met financiële organisaties. Willen die bedrijven wereldwijde digitale imperia opbouwen, dan moeten ze simpelweg samengaan met mondiale digitale betalingssystemen.

Deze trend werkt het ontstaan in de hand van grote oligopolies (conglomeraties van megabedrijven). Voor de argeloze consument gaan die oligopolies echter verborgen achter een veelheid aan apps die de indruk van grote verscheidenheid wekken. Toch wordt achter onze smartphoneschermpjes in rap tempo een hele infrastructuur van geautomatiseerde financiële controle opgetuigd. Miljarden men-

sen raken verstrengeld in onderling verbonden systemen die een voorheen onvoorstelbaar niveau van surveillance en datavergaring mogelijk maken en een enorm en onheilspellend potentieel van uitsluiting, manipulatie en misleiding met zich meebrengen. De strijd om mensen te manoeuvreren in een positie van afhankelijkheid van deze systemen groeit zo langzamerhand uit tot een geopolitieke strijd tussen grootmachten die zich gesteund weten door hun bondgenoten uit het bedrijfsleven.

Op het eerste gezicht lijkt het of afzonderlijke bedrijven en overheden om de dominantie over de markt wedijveren. Maar wie beter kijkt, ziet dat ze elkaar tegelijkertijd voortstuwen naar posities binnen een gestaag uitdijend mondiaal supersysteem. Het is lastig om een totaalbeeld van dit supersysteem te krijgen, mede doordat het zo enorm is. Maar onze alledaagse interacties met een constellatie van telefoons, computers en sensoren (die informatie naar een datacenter ergens ver weg doorsturen) drukt een stevig stempel op ons. We krijgen het ongemakkelijke gevoel dat we leven in een wereld waarin de ontwikkeling naar een steeds hevigere, geconcentreerde mate van onderlinge verbondenheid als het ware is voorbestemd.

Sommige mensen die dit steeds strakker gespannen web opmerken, onder wie ikzelf, bekruipt een claustrofobisch gevoel. Ik huiver bij advertenties die benadrukken hoe handig bepaalde producten zijn terwijl ik weet dat ze óók zullen worden ingezet voor een poging om mijn gedrag te onderzoeken en te beïnvloeden. Ik kijk naar mijn telefoon en vraag me onwillekeurig af of dit apparaatje misschien helemaal niet zo'n behulpzame metgezel is, maar eigenlijk een agent van duistere machten die allerlei aspecten van mijn leven monitort die voorheen gevrijwaard waren van formele controle.

Toch zal ik hier niet betogen dat de digitale wereld 'slecht' is. Evenmin ga ik die afzetten tegen een zogenaamd 'goede' niet-digitale wereld. Maatschappelijke discussies worden zo vaak in een frame geperst van een strijd tussen twee uitersten, terwijl de wereld volgens mij toch echt bestaat uit meer dan alleen tegenstellingen. Volgens mij bevinden we ons allemaal ergens in complexe netten – economische, culturele en politieke netwerken – die het potentieel

hebben om ons zowel te bevrijden als in te sluiten. De bedoeling van dit boek is juist om de broodnodige balans aan te brengen in het al te eenzijdige verhaal van de digital finance, dat alleen van bevrijding spreekt. Zie het als een donker yin in contrast met een lichter yang.

De contradicties van geld en tech

Toen mijn broer en ik jong waren, leerde mijn vader ons kaartlezen en stuurde hij ons gewapend met niets meer dan een kompas de Zuid-Afrikaanse Drakensbergen in. We vonden onszelf heel wat, stoere gasten. Toch deden de San, een inheems volk, vijfhonderd jaar eerder in die bergstreek precies hetzelfde, maar dan zonder enige vorm van technologie. Ze vonden hun weg aan de hand van hun ervaring, hun intuïtie en de sterren.

Hierin schuilt een contradictie. Een tool of stuk gereedschap is – op het oog – een instrument waarmee we de wereld onze wil opleggen. Zoals dat waardevolle kompas waaraan mijn broer en ik ons vastklampten terwijl we ons een weg door de Drakensbergen zochten. Het lukte ons inderdaad om voordat de avond viel de holte in de bergwand te vinden. En trots dat we waren! Maar wat we uit het oog verliezen is dat het gebruik van de tool een prijs heeft, namelijk toenemende afhankelijkheid van die tool. Door het gebruik van het kompas besteden we ons innerlijke kompas uit, we vergeten het, raken het deels kwijt of geven het überhaupt geen kans om tot ontwikkeling te komen.

Kortom, technologie is een medaille met twee kanten. We hebben het idee dat ze ons macht geeft, maar tegelijkertijd versterkt ze onze afhankelijkheid. De externe gadgets die ons ondersteunen kneden onze acties en gedachten. Innovaties die we aanvankelijk verwelkomden als bringers van nieuwe mogelijkheden worden gaandeweg onmisbaar. Woon je in een grote stad dan kun je weliswaar kiezen tussen verschillende smartphonemerken, maar je kunt eigenlijk niet 'kiezen' of je wel of niet een telefoon gebruikt. Wie geen telefoon heeft wacht immers uitsluiting van het sociaal-economische netwerk om zich heen, het netwerk waarvan je afhankelijk bent.

Deze contradictie wordt nog groter wanneer we de invloedrijke technologieën waarvan we afhankelijk zijn eigenlijk niet eens *bezitten*. Neem Google Maps. Dat staat niet op mijn telefoon. Het bevindt zich in een digitaal datacenter op grote afstand – en is onderdeel van wat bekendstaat als ‘de cloud’ – waartoe ik via mijn smartphone toegang heb. Dat wil zeggen dat we ons richtinggevoel outsourcen naar een reusachtige entiteit ergens ver weg.

Onze afhankelijkheid van Google Maps is iets van recente tijden, want die navigatiedienst bestaat nog geen twintig jaar. Toch schiet de hartslag van een Londenaar omhoog wanneer diens telefoonbatterij naar 1 procent zakt en hij of zij toegang dreigt te verliezen tot dat digitale orakel dat ergens ver weg wordt gecontroleerd. We vervlechten onze levens met deze technologieën op zo’n manier dat we er bijna mee versmelten. Kan ik een dag lang mijn telefoon niet gebruiken, dan voel ik me als een kettingroker op een langeafstands-vlucht: ik ben dan alleen nog maar bezig met het moment waarop we landen, ik me naar buiten kan reppen, er eentje kan opsteken en me weer rustig en compleet kan voelen.

Dit patroon van contradicties bestaat ook wat betreft *geld*, maar dan op een dieper niveau. Tegenwoordig zien we geld als iets onmisbaars en – mits je je hoog genoeg op de inkomensladder bevindt – als iets dat ons mogelijkheden biedt. Hoe de wereld eruitzag vóórdat we met geld handelden zijn we volstrekt vergeten. Eigenlijk kunnen we ons daar geen voorstelling meer van maken. Terwijl geldsystemen vijfduizend jaar geleden klein en geïsoleerd waren, beslaan ze nu onze hele beschaving. Bijna elk voorwerp om ons heen – van onze computers tot onze schoenen, en van de geïmporteerde pasta tot dit boek – wordt beschikbaar gemaakt via het mondiale geldsysteem. Onze relatie met geld gaat nog dieper dan onze gehechtheid aan technologie. Grote paniek slaat toe als ons banksaldo de nul nadert en we onze slagkracht op de markt verliezen. Dan voel ik me nog beroerder dan die kettingroker in het vliegtuig, als een vis op het droge die langzaam ligt te stikken en zich puffend naar het water probeert te hijsen. Dat komt omdat geld toegang geeft tot al het andere waarvan we afhankelijk zijn. Geld creëert de ultieme afhankelijkheid.